

*Н.В.Бугайчук методист
лабораторії виховної роботи
ЧОШОПП*

Організація відпочинку та різноманітної суспільно-значущої діяльності дітей у літньому таборі.

Програми і проекти.

Методичні рекомендації щодо створення програми табірної зміни та організації виховного процесу в пришкільному таборі з денним перебуванням.

Ефективна соціально-педагогічна робота в літньому таборі починається з проектування діяльності табору, яка по самому загальному розумінню «є ідеальне продумування та практичне втілення того, що можливо, і того, що повинно бути» (Н.Г.Алексеев). Термін «проектування» досі використовується більшістю практиків неохоче і обережно. Замість нього педагоги воліють говорити про «створення», «планування», «розробку» і т.п. У сучасній науці проектування пов'язують, насамперед, з постановкою мети, формуванням програм, розробкою планів, конструюванням і відбором засобів отримання очікуваних результатів. Все це дозволяє визначити логіку проектувальної діяльності і кінцевий результат кожного з її етапів.

Концептуалізація

Крок 1 . На самому першому етапі здійснюється формулювання загальної ідеї, загального задуму майбутньої діяльності. Визначаються на основі комплексного аналізу головні «больові точки» тієї проблеми, яку належить вирішувати, намічається контур «потрібного майбутнього». У менеджменті для позначення загального задуму майбутньої діяльності вживають термін «місія» . У нашому аспекті місія - це певні базові цінності і керівні принципи діяльності табору.

Крок 2 . Наступний крок концептуалізації визначається основними напрямками дій, які треба здійснити для того, щоб «перетворити існуючий стан справ в

очікуваному і бажаному напрямку» (В.І.Слободчиков). Приміром, фахівці, обговорюючи проблему, приходять до висновку про проведення тематичної зміни, кількості учасників, кадровому складі дорослих, термінах проекту тощо. На цьому етапі намічають загальні способи і необхідні умови (наявні і необхідні) досягнення основних цілей проекту. Це можуть бути:

- економічні основи проекту;
- ідеї можливих форм і напрямів співробітництва;
- ескізні моделі інноваційних або традиційних варіантів рішень що стоять перед організаторами проблеми і т.д.

Крок 3. Найбільш відповідальний крок в концептуальній розробці, що припускає обґрунтоване прогнозування соціокультурних психолого-педагогічних і т.п. наслідків реалізованого проекту. Чим серйозніше організатори літнього відпочинку підйдуть до прогнозування, визначать можливі позитивні та негативні наслідки проекту, тим ефективніше буде майбутня суспільно значуща та соціально-педагогічна діяльність в таборі.

Організаційно-змістовна модель табірної зміни.

Базовий зміст виховання - класичне, орієнтоване на ознайомлення з вітчизняною національною культурою та історією, формування творчої індивідуальності, розвиток естетичної культури особистості. Пріоритети віддаються морально-патріотичному, національно-культурному та художньо-естетичному напрямкам.

Одне з перших питань, яке треба вирішити задовго до початку літа, форма організації життєдіяльності дитячого колективу. Важливо, щоб вона була реальна з точки зору наявних коштів і сил (матеріальних, фінансових, творчих, кадрових і т.д.). Перш за все, слід враховувати традиції і можливості дитячого табору, рівень підготовки педагогічного колективу, бажання та інтереси дітей і батьків, свій власний досвід, а також досвід, накопичений іншими літніми таборами.

Зміст діяльності будується на основі функціональних модулів:

Інформаційний (зустрічі, круглі столи, екскурсії, робота бібліотеки та ін).

Розвиваючий (тренінги, ділові ігри, робота творчих майстерень).

Творчий (вікторини, ігри, конкурси, КТС).

Оздоровчий (спортивні заходи, басейн, пляж, відпочинок на природі).

Психолого-педагогічний (структура взаємин між педагогами і дітьми).

Дослідно-практичний (обмін досвідом у різних сферах діяльності).

Діяльна розробка всіх кроків дозволить отримати перший важливий документ - концепцію. Природно, термін «документ» не обов'язково відображає те, що можуть отримати фахівці літнього відпочинку дітей. Концепція не має жорстких рамок у своєму оформленні та поданні. Тому в одному випадку концепція - це місяця плюс кілька рядків про передбачувані результати і необхідні ресурси. В іншому - це серйозний, добре продуманий документ, що дозволяє говорити про професійне відношення до справи. У третьому, концепція - це лише думки та ідеї авторів, які не втілені в конкретну текстову форму. Справа ця нелегка, і ті, хто хоч раз займався програмуванням, знають, як непросто те, що проговорено усно або існує у формі заміток, перенести на папір у вигляді чіткої системи ідей і способів реалізації. В структурі нормативних документів табору, програма займає місце десь між концепцією діяльності і планом роботи.

Програмування

Програма (від грец. Про - пред, грец. Гра́цца - запис) - термін, в перекладі означає «припис», тобто попередній опис майбутніх подій або дій. Дане поняття безпосередньо пов'язане з поняттям алгоритм. Алгоритм - набір інструкцій, що описують порядок дій виконавця для досягнення результату, рішення задачі.

Програма дозволяє осмислено отримувати максимально корисний результат, вона служить свого роду компасом або картою, що дозволяє визначити вірний маршрут в стратегії діяльності. Програма як засіб боротьби

проти стихійності і формалізму «змушує» адміністрацію і педагогів табору осмислювати сутність своєї діяльності, свою виховну позицію.

Структура програми табірної зміни

Програма може мати різні варіанти структури, але основними її елементами (складовими частинами) є: вступ, цілі і завдання, основний зміст діяльності, механізм реалізації і передбачувані результати. Це, «мінімальний набір», що дозволяє програмі бути програмою. Розглянемо детальніше основні розділи структури:

1. Вступ (пояснювальна записка, преамбула, обґрунтування тощо). У цій частині програми обґрунтовується її актуальність і значимість. Для цього необхідно проаналізувати соціально-педагогічні умови, в яких працює літній табір (на момент розробки програми). Тут же вказується точна адреса програми, тобто кому вона призначається якому віку, соціальної групи дітей тощо). У вступі розкриваються основні ідеї і принципи програми (хоча вони можуть увійти і в окремий блок), пояснюється оригінальна назва програми (при її наявності).

2. Цілі і завдання. У цьому розділі зазначаються цілі та завдання майбутньої діяльності. Слід розрізняти поняття «мета» і «завдання». Мета - образ передбачуваного результату, який табір реально може досягти до чітко певного моменту часу. Завдання - це приватна мета, міні - мета, «це шлях, за допомогою якого ви можете відміряти процес реалізації мети». Блок цілей і завдань повинен бути конкретним, реальним, досяжним, спонукальним. На практиці це означає, що кожному з поставлених завдань важливо сформулювати так, щоб:

- було ясно, чого конкретно за даний період слід домогтися в діяльності літнього табору;
- для її вирішення були реальні можливості;
- її справді можна було вирішити (досягти) за той термін, на який вона розрахована;
- спонукати (мотивувати) реалізують (дітей і дорослих);
- діяти в напрямку її досягнення.

Досвід програмування переконує, що хороша програма може мати одну - дві мети і кілька конкретизованих завдань. Завдання також можна розділити на виховні (провідні) та організаційно-практичні (допоміжні).

Головне, щоб завдання узгоджувалися з метою програми. При цьому важливо пам'ятати, що педагогічні цілі і завдання не вносяться ззовні, а виробляються спільно з дітьми, навіть у тому випадку, якщо зміна задається програмою. Тоді самовизначення відбувається в її рамках. Педагог допомагає дітям у формуванні та уточненні цілей і завдань, що стоять перед дитячими об'єднаннями і перед кожною дитиною окремо вже в організаційний період табору.

3. Зміст (блоки програми, основні напрями і т.п.). Цей розділ містить опис форм і методів, за допомогою яких передбачається реалізувати цілі і завдання табірної зміни.

Зазвичай виходячи із завдань, зміст розбивається на окремі частини (блоки, модулі, підпрограми, напрямки і т.д.), що представляють відносно самостійні розділ. Наприклад, програма «Літній світ» може мати кілька підпрограм, через які реалізуються основні ідеї цього проекту. Серед них: «Час чудес» (розвиток різних жанрів дитячого самодіяльної художньої творчості), «Лівша» (розвиток трудових умінь і навичок), «Лісові маршрути» (природознавче напрямок і екологічна просвіта), «Подорожі» (забезпечення спортивно-оздоровчого, цікавого і змістовного відпочинку) і т.д.

У цій частині програми вказуються плановані заходи, справи, їх регулярність і послідовність. Програма не вимагає зайвої деталізації. Припустимо, запланований турпохід його точні терміни проведення, маршрут, склад учасників в програмі може і не вказуватися. Подібна інформація повинна бути відображена в плані виховної роботи на зміну, який, в порівнянні з програмою, носить більш конкретний і деталізований характер.

4. Механізми реалізації (логіка розвитку, режим реалізації програми і т.д.).

Один з найбільш складних розділів. Він являє собою опис системи дій по втіленню в життя задуму, ідей програми (що необхідно зробити, в якому

порядку, в які терміни і т.п.). Залежно від типу програми механізм реалізації може бути зовнішнім і внутрішнім. Зовнішній - це коли для реалізації програми необхідно участь «зовнішніх сил». Внутрішній механізм реалізації передбачає використання власних сил, внутрішніх резервів. Головне призначення цього розділу - продумати, як те, що написано на папері, перетворити на реальну діяльність дітей і дорослих в літньому таборі.

5. Результати (підсумки). У цій частині програми вказуються очікувані, передбачувані результати, підсумки виконання програми. Як і завдання, результати повинні бути конкретними і реальними. По суті, головними результатами будь-якої літньої зміни є розвиток дитини, її соціальне загартовування. Показники цього розвитку (зміцнення фізичних і психічних сил дитини, придбання ними нових знань, умінь, новий позитивний життєвий досвід) і повинні стати результатами соціально-педагогічної роботи літнього табору.

У програму можуть бути включені різноманітні додатки: програми роботи гуртків і студій, план роботи психологічної служби, опис табірної атрибутики і т.п. планування. Безумовно, цей етап проектування добре знайомий всім педагогам - організаторам літнього відпочинку дітей. Але необхідно під час планування літньої зміни розуміти що це процес спільної діяльності педагогів і дітей по визначенні цілей, змісту, та в цілому процесу життєдіяльності табірною співтовариства, організаторів та учасників, передбачуваних на зміні акцій, термінів їх проведення і т.п. План зміни - це не що інше, як модель майбутнього стану соціально-педагогічного процесу, здійснюваного на зміні. При цьому слід пам'ятати, що цей процес повинен відображати необхідне, можливе і бажане становище життєдіяльності табірною спільноти. *Необхідний* – це той стан, який моделюється на основі врахування об'єктивних тенденцій і чинників життєдіяльності учасників зміни. *Можливий* - стан, який проектується відповідно з реальними умовами функціонування і зоною найближчого розвитку членів табірною спільноти. *Бажаний* - це той стан, який створюється в уявленнях, які формуються на базі суб'єктивних

переваг, бажань та інтересів педагогів і їх вихованців. Тільки при такому підході можна змоделювати образ зміни і розробити план її проведення. План роботи є обов'язковим доповненням програми табірної зміни. У організаторів літнього відпочинку дітей може виникнути питання про співвідношення механізму (плану) реалізації програми і плану роботи на зміну. Не вдаючись у деталі, маємо таке визначення:

1. План (механізм) реалізації продумується в основних деталях на весь період дії програми, тобто повинен передбачати певну роботу в до табірний і після табірний періоди. План роботи на зміну, в свою чергу, орієнтований тільки на термін проведення зміни в таборі. Він є більш конкретним, більш деталізованим. Приклад: у програму екологічної зміни включений одноденний похід імовірно в другій половині табірної зміни та інші загально табірні заходи з дітьми. У плані ж роботи вказується точна дата проведення походу, учасники і зразок маршруту.

2. Програма створюється дорослими. Діти в ній беруть участь опосередковано. Їхню думку, позицію висловлює в основному діагностико-аналітичний матеріал (анкети, тести, щоденники настроїв і т.д.).

План же роботи створюється при безпосередній участі дітей прищільного або профільного табору. Важливе питання: а раптом діти відмовляться «планувати» те, що вже закладено в програмі? Вирішення цієї проблеми дійсно вимагає педагогічної та психологічної майстерності. Ні в якому разі не можна «тиснути» на учнів, як і неприпустимо пускати все на самоплив. Досвідчені педагоги стверджують: якщо попросити самих дітей внести свої побажання до плану роботи, то в переважній більшості надходять недостатньо обґрунтовані і примітивні пропозиції того, що вже відбувалося на минулих змінах. Тому необхідний педагогічний супровід планування зміни, що припускає умови для творчості учасників зміни в рамках, закладених програмою.

Діяльність учасників табірної зміни з розробки перспективного плану доцільно розділити на кілька ступенів (відповідно до технології колективного планування, запропонованого І. П. Івановим):

1 ступінь - збір - старт колективного планування (пояснення завдань, змісту і методики майбутньої роботи).

2 ступінь - розвідка справ (консультації, збір інформації, здійснюваної міні групами).

3 ступінь - захист ідей і пропозицій у план роботи (міні групи пропонують або окремі акції, «свого заходу», або свій варіант цілого плану).

4 ступінь - складання плану роботи на зміну.

5 ступінь - осмислення підсумків колективного планування.

Проходження всіх п'яти ступенів має завершитися протягом організаційного періоду. Проводячи спільне з дітьми планування, дорослі організатори зміни повинні враховувати «філософію зміни», «спосіб життя». Безумовно, будуть свої особливості в реалізації колективного планування. Важливо передбачити погодно - кліматичні зміни та інші об'єктивні фактори. Форма плану може бути різною: від «Плану - сітки» до таблиці з графами «Термін», «Зміст», «Форма роботи», «Виконавці - відповідальні» і т.д.

Формотворчість або конструювання

На цьому етапі проектування автори розробляють, відбирають матеріал, який і складатиме зміст діяльності, - це різноманітні форми роботи з дітьми в умовах табору і поза ним. Сенс діяльності з формотворчості (конструювання) - відбір з безлічі різноманітних педагогічних форм, тих, які можуть бути використані на зміні з максимальною ефективністю. Але це ще не все. Важливо форми не тільки відібрати, але і модифікувати, змінити відповідно до вимог конкретної ситуації, тобто застосувати творчий підхід.

Програма зміни - це той основний документ, який дає табірній зміні право на реальне втілення. На жаль, практика показує відсутність належної підготовленості та педантичності у багатьох керівників при програмуванні діяльності дитячого літнього табору.

Типові помилки, що зустрічаються в програмах табірних змін

У кожній сфері людської діяльності люди стикаються з типовими труднощами, здійснюють схожі промахи і припускаються однакових помилок. Аналіз та експертиза програм дозволяють виділити типові недоліки і помилки, що зустрічаються в них. Наприклад:

1. Нерозуміння суті програми. За програму видається або план роботи на визначений період, або концептуальні основи передбачуваної діяльності в таборі (тобто загальний задум) без конкретизації того, що і як буде робитися.

2. Неповна структура програми. Часто програма не містить всіх необхідних розділів. Потрібно пам'ятати що основні елементи програми - це вступ, цілі і завдання, зміст, механізм реалізації і передбачувані результати. Вони можуть доповнюватися, змінюватися, переформулювати, але вони повинні бути відображені в програмі.

3. Слабкий, недостатньо продуманий вступ. Зазвичай в цьому розділі програми зустрічаються дві крайності: а) «Вступ» «перевантажується» статистичними даними (цифрами, відсотками) і конкретними фактами і прикладами. б) «Вступ» зайво схематичний. Являє набір пропозицій про значення соціально - педагогічної роботи табору в житті дитини, про важливість якого виду діяльності дітей без належної і переконливої аргументації. І в тому, і в іншому випадках «Вступ» не відповідає своєму призначенню - ясно, обґрунтовано, лаконічно пояснити, навіщо дана програма потрібна, в чому її актуальність і значимість, з чого виходили автори (передумови, підстави), розробляючи її.

4. Неточні цілі і завдання. Джерело цієї помилки - формалізм в визначенні цілей. Тому нерідко в програмах:

- зустрічаються нечіткі, неконкретні, «розмиті» цілі і завдання;
- відбувається плутанина в поняттях «мета» і «завдання»;
- відсутній взаємозв'язок між цілями і завданнями;
- мають місце недоліки в стилістичному оформленні формулювань цілей і завдань і т.д.

5. Неконструктивність змісту:

- зміст програми недостатньо структурований (тобто розділений на взаємопов'язані розділи, блоки тощо);
- розділ «Зміст» замінюється «Планом роботи»;
- при описі передбачуваної діяльності не беруться до уваги різні педагогічні, організаційні, практичні можливості основних форм виховної, соціальної та педагогічної роботи;
- зміст програми не відповідає висунутим цілям і завданням;
- відбувається плутанина між методами, формами і умовами роботи.

6. Проблеми з реалізацією:

- розділ «Механізм реалізації» або взагалі відсутній, або замінюється планом поточних заходів на певний період;
- опис механізму реалізації не носить практичної спрямованості;
- не продумується, як відбуватиметься управління програмою (органи управління, розподіл обов'язків і тактика керівництва тощо).

7. Формальний характер результатів:

- сформульовані результати не відповідають цілям і завданням, не впливають з них;
- відсутні чіткі критерії результативності програми.

8. Процес програмування носить нетворчий характер. Цей недолік відноситься насамперед до адаптованого типу програми, коли за основу береться чийсь цікавий проект і переписується без уточнень, доповнень, змін з урахуванням конкретних місцевих умов.

9. Розробка програми «Раз і назавжди». Процес програмування і оформлення програми здійснюється як би «раз і назавжди», без подальших уточнень і коригувань по ходу її реалізації. Це в корені невірно! Добра, професійно грамотна програма безперервно розвивається та вдосконалюється її авторами.

Тематична зміна, ідеї, приклади і замальовки

У перший же день дітям підноситься легенда зміни, в світлі якої знайдуть сенс всі наступні події.

Наприклад: Злий чаклун Пухирчатий вкрав сонячне світло, і скоро земля загине, якщо ми не подолаємо всі випробування і не повернемо вкрадений світло, а для цього нам доведеться довести свою дружність, веселість, показати знання, і т.п.

Або: Ми з вами опинилися на покинутій базі інопланетян, які прилетіли на Землю багато років тому і залишили десь тут секрет супертехнології. Ми - експедиція, покликана знайти цей секрет, але для цього нам потрібно зібрати по частинах інопланетянську карту і взагалі подолати всі перешкоди, які хитрі інопланетяни залишили тут для конспірації.

Легенда підноситься в театралізованій формі або у формі гри. Далі по ходу зміни ми поступово наближаємося до мети (кожен день знаходиться нові шматок карти, і т. п.). Наприкінці зміни відбувається підсумковий захід, де спільними зусиллями, нарешті, досягається фінальна мета: перемагається злий чаклун Пухирчатий, знаходиться вкрадене сонце, і т.д. - Словом, ВСЕ МОЛОДЦІ!

Легенда і як вона вводиться: У перший день, після знайомства і розподілу по загонах, в другій половині дня в хол несподівано вривається вожатий і кричить "Ви бачили це? ! Там... там... там, величезна вогненна куля! Ні? Вони вже відлетіли, на жаль, але ось що вони залишили! "Він передає дітям конверт з листом від інопланетян, в якому написано приблизно таке: "За рішенням Великої Ради Галактичного Управління ваша планета буде знищена через 14 днів. Втім, можливо, ви ще зможете її врятувати, якщо прочитаєте наше зашифроване повідомлення, символи якого ми розкидали за допомогою інформаційного лазера по вашій будівлі". Далі діти повинні зібрати букви, які були заздалегідь розклеєні по різних місцях в школі. Коли букви знайдені, з них складається код або завдання, або маршрут квесту і т.д. «Життя істот, які населяють Землю здається безглуздим, а самі істоти нерозумними, і що земля

буде очищена і використана для розведення поживних і корисних черв'яків. Але, можливо, інопланетяни поміняють свою думку, якщо ми доведемо їм, що життя наше наповнена змістом і вічними цінностями.» Після цього протягом кожного дня ми доводимо присутність і важливість у нашому житті різних вічних цінностей.

Легенда зміни починає вводитися в загонах з самого першого дня, але справжня зав'язка відбувається на відкритті зміни, на лінійці так званий вожатський спектакль пояснює все популярно. Далі повна свобода фантазії. Наприкінці зміни, якщо тема вимагає, проводиться підсумковий захід. Варто також подумати про різного роду тематичні фішки, атрибути які будуть з'являтися протягом зміни і не дадуть дітям забути про те, що у них в таборі не звичайна нудна зміна, а СУПЕР -МЕГА - ...

Ідеї тематичних змін:

«Козацька держава» (гетьман, старшинська рада, кошовий, хорунжий, писар, курінь)

«Морське плавання» (кораблі з командами, матроси, капітани, адмірал, море, якір, ринда, камбуз, кок і т.п.)

«Дитяче містечко» (мер, мерія міста, вулиці, жителі, міська валюта ...)

«Казкове царство» (цар, цариця, свита, казкові герої ...)

«Лісова держава» (Берендей, лісові мешканці, русалки, водяний ...)

«Акціонерне товариство» (АТ, акціонери, акцій, біржі, рада директорів...)

«Космічний політ» (галактики, планети, космічні кораблі, космонавти, марсіяни ...)

«Індіанське плем'я» (вождь, вігвам, талісмани ...)

«Екологічний табір» (зелений патруль, екологи ...)

«Дитяче телебачення» (телестанції, телепередачі, телеканали, режисер, продюсер ...)

«Театральна зміна» (театр, трупа, актори, антракт, буфет ...)

«Наукова лабораторія» (Науково дослідний інститут, професор, конструктор, інженер, винахідник, модель, макет ...)

«Місто майстрів» (майстри, майстерні, пристосування, інструменти ...)

«Міліцейський відділок» (детектив, міліціонер, ДАІ, світлофори, пішохідні доріжки ...)

«Дитячий експрес» (вагони, пасажери, поїзди, рейс, ж / д. ..)

«Дитяча партія», «Фермерське господарство», «Табір слідопитів» і т.п.

«Україна калинова» — це зміна напрямку збереження української культури, обрядовості, вивчення народних пісень, веснянок, народних ігор. Під час зміни діти занурюються в часи своїх пращурів: вивчають та практикують народні ремесла, виготовляють сопілочки, рухливі іграшки, коників, «Ляльку – мотанку», плетуть різноманітні вироби з бісеру, вишивають. Також знайомляться з різними народними та релігійними святами, обрядами та традиціями мальовничого Черкаського краю.

І насамкінець хотілося б ще раз підкреслити, що проектування літньої зміни в таборі з денним перебуванням дітей - процес непростий, та вимагає від розробників певного досвіду і знань. Кращий шлях - об'єднати зусилля всіх зацікавлених осіб: фахівців - табірників, соціальних педагогів, психологів, виховних працівників і т.д. Не дарма говориться: «Розум добре, а два краще». І ще, створення проекту (розробка концепції, програми, плану, вибір форм роботи) - це лише половина справи. Треба щоб проект був реалізований на практиці, тоді зусилля, витрачені на його створення, не опиняться марними, і табір отримає ефективний засіб вдосконалення своєї роботи.

Список використаних джерел

1. Болл А., Болл Б. Основы лагерного менеджмента. / Пер. с англ. – СПб., 1994.
2. Возможности проявления самостоятельности подростка в условиях детского лагеря. / Мастер. Научно-практическая конференция. – ВДЦ «Орленок»: КДН администрации Самарской области. 2000.
3. Коваль М.Б. Ключ к успеху: Пособие для руководителей летнего отдыха и оздоровления детей. – М., НИИ семьи, 1998.
4. Лазарев В.С. Поташник М.М. Как разработать программу развития школы. М., Новая школа, 1993.
5. Титова Е.В. Если знать, как действовать: Разговор о методике воспитания. Книга для учителя. – М., Просвещение, 1993.
6. Лаврентьев В.В. Таран Ю.Н. Основы жизнедеятельности лагеря. Научно-методический журнал заместителя директора школы по воспитательной работе: Центр «Педагогический поиск», М., 1998.
7. Літній табір: гра за правилами. З досвіду роботи Сумського обласного Центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю./ Позашкілля № 4(016), квітень 2008.
8. Літо-літечко./ Завуч № 13 (199), травень 2004.
9. <http://ru.wikipedia.org/wiki>
10. <http://chaikacamp.com.ua/?page>
11. <http://summercamp.ru/index.php5/>